

УДК 37.032:614.23

СВІТЛАНА ШУТОВА,

ВІКТОРІЯ УСОВА

Київський національний університет будівництва і архітектури

СПРЯМОВАНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ У НАВЧАЛЬНІЙ ВЗАЄМОДІЇ В УМОВАХ ВНЗ

Розкривається зміст поняття спрямованості особистості як психічної властивості, в якій виражаються потреби, мотиви, світогляд, настанови, цілі життя й діяльності. Показано місце спрямованості в структурі особистості. Здійснено теоретичний аналіз проблеми і представлені результати власного дослідження впливу спрямованості особистості студентів на їх психічні стани в навчально-виховному процесі ВНЗ.

***Ключові слова:** особистість, спрямованість, мотиви, настанови, психічні стани, детермінанти станів*

Постановка проблеми. Процес реорганізації системи освіти характеризується переходом на особистісно-орієнтовану модель взаємодії її суб'єктів в цілісному педагогічному процесі, що актуалізує проблему впливу навчання й виховання на становлення особистості студента. Складна система в навчальному процесі, що утворюється через навчальну взаємодію педагога й студента, що спілкуються, характеризується спільністю мети даної взаємодії. Міцність такої взаємодії залежить від якості встановленого психологічного контакту, який визначається ідентичними психічними станами й спільністю соціальних настанов всіх учасників взаємодії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психолого-педагогічні проблеми в галузі освіти є предметом досліджень таких психологів як Г.С. Костюк, Я.Л. Коломінський, Н.В. Кузьміна, Б.Ф. Ломов, А.О. Реан, М.Г. Рогов, О.О. Прохоров та ін. Увага дослідників спрямовується на соціально-психологічний аспект навчання й виховання, проблеми соціальних мотивів освіти, самовизначення, на розробку й удосконалення методів активного соціально-психологічного навчання. Проводиться соціально-психологічне вивчення особистості студентів, навчальних груп; досліджуються масові психологічні явища в системі освіти. При цьому можна констатувати лише окремі роботи, в яких досліджуються взаємовідносини смислових складових свідомості й психічних станів, роль свідомості в детермінації психічного стану, механізми смислоутворення, закономірності виникнення й зміни психічних станів та їх регуляцію.

Мета статті – представлення результатів дослідження проблеми особливостей психічних станів і спрямованості особистості студентів у

освітньому процесі ВНЗ. Припускається, що вирішення даної проблеми дасть можливість визначити й мобілізувати якісно нові можливості підвищення ефективності навчально-виховного процесу ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. У працях Л.І. Божович, С.Л. Рубінштейна та К.К. Платонова в якості вищого рівня структури особистості розглядається спрямованість – психологічний «стрижень» особистості та інтегруюча основа діяльності, яка закладає систему відносин людини зі світом і до світу, визначає основні лінії поведінки, систему цінностей і поглядів, позицію в житті і світогляд особистості. Спрямованість особистості впливає на всі сфери діяльності людини, включаючи профільне і професійне самовизначення. Л.І. Божович визначає спрямованість як систему стійких домінуючих мотивів [1]. У контексті даного підходу зріла особистість організовує власну поведінку в умовах дії кількох мотивів; обирає цілі діяльності і за допомогою спеціально організованої мотиваційної сфери регулює свою поведінку таким чином, щоб небажані мотиви, бодай і дуже сильні, були пригніченими. Формування особистості ґрунтується на розвитку мотиваційної сфери, що представляє собою єдину динамічну систему, всі елементи якої взаємопов'язані. В результаті цих процесів виробляється певна стратегія поведінки. У ній відбивається головна характеристика особистості – її спрямованість, яка визначається сукупністю стійких і домінуючих мотивів. Структуру спрямованості складають три групи мотивів: гуманістичні, особистісні, ділові. Гуманістична (суспільна) спрямованість починає формуватися в ранньому дитинстві. Особистісна спрямованість є не віковою характеристикою, а наслідком особливостей виховання. Головним механізмом формування соціальної спрямованості є виховання. Спрямованість складається як внутрішня позиція особистості по відношенню до соціального оточення, до окремих об'єктів соціального середовища.

Змістовним щодо визначення спрямованості є підхід В.М. М'ясищева, який в поняття спрямованості особистості включає цілі, мотиви, інтереси, ідеали, переконання і розглядає спрямованість як стійку домінуючу систему мотивів, визначальну вибірковість відносин, активність людини, сенс її життя [4].

Б.І. Додонов критикує визначення спрямованості вищеназваної школи, яке пов'язує спрямованість із домінуванням одних мотивів над іншими, з їх стійкою ієрархією, і дає своє визначення спрямованості особистості. Він вважає, що мотиви – це лише «форми прояву все тих же потреб, інтересів», тобто вони утворюють спрямованість за допомогою зв'язку її компонентів, а не їх сутнісних характеристик [2]. Б.І. Додонов називає спрямованістю деякі особливості переживань людини в їх взаємному зв'язку, характер її емоційного настрою. Він намагається знайти єдину характеристику спрямованості як специфічного особистісного утворення, що представляє структуру «потреб певного роду». Автор відзначає незадоволеність трактуванням спрямованості як ієрархії мотивів і намагається обґрунтувати діалектичний підхід до розуміння потреб: «... ми повинні усвідомити потреби не тільки як «запит» організму або особистості до об'єктивного світу, але й як їх вимога від самих себе певної похідної – «діяльності». Б.І. Додонов справедливо вказує на важливість характеристики емоційних станів людини при вивченні спрямованості [2].

Специфіки прояву психічних станів у навчальній і педагогічній діяльності торкаються роботи, присвячені вивченню впливу психічних станів на мотивацію в навчальній і професійній діяльності (Т.М.Васильєва, О.В.Гаврилова, М.Г.Рогов); при сприйнятті експозицій (Г.Т.Шавалієва); а також саморегуляції психічних станів студентів і педагогів (Г.Ш.Габдреева, О.О.Прохоров).

При розгляді проблеми психічних станів привертається увага до істотних фактів психічного життя й прояснюється розуміння людської психіки в цілому. Психічний стан як самостійну категорію виділив В.М. М'ясищев, але перша основна спроба теоретично узагальнити проблему психічних станів була здійснена М.Д. Левітовим [3;4]. Розглядаючи психічні стани, В.М. М'ясищев вважав їх тонусом нервової системи. Він писав, що під станом він розуміє загальний функціональний рівень (тонус), на тлі якого розвивається психічний процес. Тобто, йдеться про різні рівні активізації мозку, які сприймаються як різні стани: сон – бадьорість, збудження – гальмування тощо.

Ю.Є. Сосновикова [5] визначає психічний стан як конкретне визначене співвідношення і взаємодію компонентів психіки за певний період, як тимчасовий стан психіки. Вона зауважує, що стан – це компонент психіки і що поняття психічних станів повинно враховувати все, що в даний відрізок часу відбувається у психіці людини. Тоді можна поставити знак рівності між психічними станами і діяльністю психіки.

На основі теоретичного аналізу можна зробити висновок, що існує величезна кількість різноманітних психічних станів. Розглядати будь-який психічний стан у «чистому» вигляді, щоб класифікувати його, не зовсім логічно через їхню багато вимірність. У зв'язку з цим ми вважаємо, що доцільно розглядати певні психічні стани з погляду їх оптимальності в певній діяльності, яка притаманна різним періодам психічного розвитку. Тому ми виділили психічні стани у студентів, які найчастіше спостерігаються в навчально-виховному процесі. Умовний розподіл цих психічних станів на позитивні й негативні обумовлено адекватністю чи неадекватністю цих станів навчальній діяльності. Так до поширених позитивних чи адекватних навчальній діяльності психічних станів і емоцій студентів відносяться: зацікавленість, подив, радість, веселощі, натхнення, приязність тощо. До поширених негативних чи неадекватних навчальній діяльності психічних станів і емоцій студентів належить: втома, страждання, гнів, страх, сором.

Психічні стани студентів зумовлюються дією зовнішніх і внутрішніх детермінант. Залежно від того, який вплив мають ці детермінанти, психічні стани можуть бути адекватними або неадекватними навчальній діяльності. Коли в умовах навчального процесу виявиться стан пасивності й розсіяності, то, при відсутності хвороби, цей стан є неадекватним завданню навчальної діяльності. З'являється пасивно-байдуже ставлення до навчальної діяльності й до себе, що проявляється в невпевненості в своїх силах, почутті неповноцінності. Ці стани є наслідком умов розвитку й виховання особистості і, як ми допускаємо, спрямованості особистості студента. Тому особливо слід звернути увагу на фактор спрямованості, що впливає на психічний стан студентів. На виникнення психічного стану студента, що перебуває в навчальному процесі, впливають його мотиви, потреби, інтереси, бажання, схильності – все те, що можна віднести до структури спрямованості особистості студента.

Психічні стани (позитивні або негативні) впливають на хід і досягнення результатів діяльності студентів, на їх успішність, якість знань, навичок, умінь, на формування професійно важливих якостей особистості і т. д. Максимальна продуктивність розумової роботи можлива тільки при наявності душевної психічної рівноваги і спокійності. Великий вплив на психічний стан студентів чинять успіхи у навчанні, такт викладача, його доброзичливість, повага їх гідності. Взаємовідношення, соціально-психологічна атмосфера в колективі завжди впливають на психічний стан студента.

Особливість стану залежить, перш за все, від психічних властивостей особистості, мотивації й типу нервової системи. Після вступу у вуз на психічний

стан студента впливають відрив від дому (якщо вступ був пов'язаний з переїздом в інше місто), необхідність адаптації до умов і задач більш складних, ніж раніше, діяльності, підвищення вимог до самостійної роботи і т. д.

Студентам перших курсів доводиться засвоювати навчальний матеріал приблизно в 2,7 рази більший, ніж в середній школі. Щоб підтримати і мобілізувати позитивні психічні стани студентів необхідно нейтралізувати або попередити негативні психічні стани. Засобами вирішення цього є наукова організація праці студентів, переконання, навіювання, культурно-масова робота, спорт, індивідуальна співбесіда, піклування про розумне задоволення матеріальних і духовних потреб.

Складні та нові завдання, які постають перед студентами вже на першому курсі, потребують чіткої організації навчального процесу, набуття навичок самостійної роботи з навчальною та науковою літературою, умінь самостійно розподіляти свій час. Розумова, моральна та громадська зрілість студентів виявляється в умінні організувати своє навчання, побут і відпочинок.

Важлива умова успішного розвитку особистості – усвідомлення самим студентом неповторності своєї людської індивідуальності. У цей період людина визначає майбутній життєвий шлях, набуває професії, починає випробовувати себе в різноманітних галузях життя; самостійно планує діяльність і поведінку, активно відстоює самостійність суджень і дій. У цьому віці складаються світогляд, етичні й естетичні погляди на основі синтезу багатьох знань, життєвого досвіду, самостійних міркувань і дій.

Період навчання у вищих навчальних закладах – це важливий період соціалізації людини. Соціалізація – це процес формування особистості в певних соціальних умовах, процес засвоєння соціального досвіду, у ході якого людина перетворює його у власні цінності, вибірково вводить у свою систему поведінки ті норми й шаблони, які прийняті в певній групі та суспільстві.

У студентському віці діють всі механізми соціалізації: засвоєння соціальної ролі студента, підготовка до оволодіння соціальною роллю (спеціаліста-професіонала), механізми наслідування та механізми соціального впливу з боку викладачів та студентської групи. Явища конформізму також можуть спостерігатися в студентському середовищі.

Студентський вік характеризується також прагненням самостійно й активно обирати певний життєвий стиль та ідеал, що відповідає умовам соціалізації, згідно з якими індивід повинен відігравати активну роль. Отже, навчання у вищих навчальних закладах є потужним фактором соціалізації особистості студента і цей процес відбувається впродовж самої життєдіяльності студентів.

Значна роль у підтримці психічних станів належить викладачу, який, починаючи заняття, може налаштувати студентів на активну роботу, створити атмосферу творчого піднесення. Встановлені викладачем взаєморозуміння, бадьорість, оптимізм, чіткість, планомірність дій, витримка сприяють виявленню у студентів психічних станів. У випадку неуспіху у студента важливо пояснити йому причину, підтримати словом, пообіцяти допомогти, порадити, як краще організувати самостійну роботу.

Активізація викладачем вищих почуттів студентів, почуття обов'язку, відповідальності допомагає їм зберегти позитивні психічні стани. Знаючи суть і причини виникнення психічних станів, викладач ефективніше управляє діяльністю студентів, навчає і виховує.

Висновок. Отже, спрямованість є внутрішньою детермінантою психічних станів. До зовнішніх детермінант належать біологічні умови (голод, спрага, контраст температур і т.д.); хімічний вплив (ліки, ароматичні речовини і т.д.); соціальні

умови (розвиток особистості в суспільстві, технічний процес і т.д.); педагогічні умови (внутрішньо-сімейні відносини, стиль сімейного виховання, вплив студенського оточення і педагога). Як зовнішню детермінанту можна виділити настанови педагога, які переломлюються через настанови студента, стають механізмом виникнення психічних станів студентів у навчальному процесі.

Перспективами подальших досліджень є пошук ефективних методик формувань здорового клімату у студентських навчальних групах ВНЗ.

Список використаних джерел

1. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Лидия Ильинична Божович. – СПб.: Питер, 2009. – 400 с.
2. Додонов Б.И. Эмоции как ценность / Б.И.Додонов. – М. : Полииздат, 1978. – 272 с.
3. Левитв Н. Д. О психических состояниях человека / Н. Д. Левитов. – М., 1964.
4. Мясичев В.Н. О взаимосвязи общения, отношения и отражения как проблеме общей и социальной психологи // Социально – психологические и лингвистические характеристики общения и развития контактов между людьми: Тезисы симпозиума / В.Н. Мясичев. – Л.: 1970. 1– 3. XII.
5. Шаров А.С. Психология переживания: природа, механизмы, феномены // Мир психологии / А.С.Шаров. – 2004. – № 1. – С. 214– 226.

Стаття надійшла до редакції 24.02.2016 р.

ШУТОВА С., УSOBA B.

Киевский национальный университет строительства и архитектуры, Украина

НАПРАВЛЕННОСТЬ ЛИЧНОСТИ В УЧЕБНОМ ВЗАИМОДЕЙСТВИИ В УСЛОВИЯХ ВУЗА

Раскрывается содержание понятия направленности личности как психического свойства, в котором выражаются потребности, мотивы, мировоззрение, установки, цели жизни и деятельности. Показано место направленности в структуре личности. Осуществлен теоретический анализ проблемы и представлены результаты собственного исследования влияния направленности личности студента на их психические состояния в образовательном процессе ВУЗ.

Ключевые слова: личность, направленность, мотивы, установки, психические состояния, детерминанты состояний.

SHUTOVA S., USOVA V.

Kyiv National University of Construction and Architecture, Ukraine

THE ORIENTATION OF THE INDIVIDUAL IN THE LEARNING INTERACTION IN THE CONTEXT OF THE UNIVERSITY

The content focus of the concept of personality as mental properties, which are expressed needs, motivation, philosophy, guidelines, objectives and activities of life. The place focus on the structure of personality. The theoretical analysis of the problem and the results of its own research on the impact of individual students focus on their mental states in the educational process of the university.

Student mental state - a temporary entire state of his mind, affecting the flow of mental processes and identify personality traits. Mental states, consolidating activities may become stable personality traits. The impact of external influences on student behavior depends on his mental state, according to which, in turn, occurring mental processes and build practical action.

Implementation of educational, social and other problems requires the definition of objectives, decision making, coping, mobilizing forces control him, that detection will. Therefore, a high level of self-control, the ability to control their behavior is an important psychological prerequisite for success of the student.

Keywords: identity, orientation of the individual, motivation, attitudes, mental states, states determinants, mobilization of forces, self-regulation